Motykou po hlavě…

Motykova kniha Volyň 1943 odhaluje českému čtenáři černá místa na mapě středovýchodní Evropy

recenze/1. 8. 2018 / Josef Mlejnek jr.

Druhá červencová neděle je v Polsku tradičně dnem vzpomínky na tzv. krvavou neděli z 11. 7. 1943, kdy kulminovalo etnické čištění polského osídlení na Volyni neboli volyňská řež či volyňský masakr. Pachateli čistek, které zasáhly tehdy etnicky smíšenou Volyň (kde žila i česká menšina), dnes region v západní části Ukrajiny, byli Ukrajinci, konkrétně příslušníci Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN, přesněji OUN-B, tedy banderovské větve této organizace) a Ukrajinské povstalecké armády (UPA), kteří dokázali do bestiálního vraždění zapojit i místní zpravidla rolnické obyvatelstvo. (Dle ukrajinských interpretací se však spíše přidali k jeho „spravedlivému" hněvu.)

Polský prezident Andrzej Duda letos v červenci navštívil místo, kde dříve stála dnes již neexistující polská ves (Kolonia Pokuta) a položil věnec na hřbitově polských obětí v městečku Olyka, nedaleko volyňské metropole Lucku. Andrzej Duda zároveň vyjádřil přání, aby každý ze zavražděných Poláků získal opět své jméno a příjmení a aby místo jeho posledního odpočinku bylo označené, a mohli ho tak navštěvovat rodinní příslušníci. Ukrajinské úřady totiž od roku 2017 brání zkoumání, které by vedlo k identifikaci všech obětí volyňského zločinu. Polský prezident rovněž kriticky zmínil polské odvetné akce, při nichž zahynuli prostí Ukrajinci.

Jeho ukrajinský kolega Petro Porošenko toho dne též zavítal na místo masakru – konkrétně do obce Sahryń ve východním Polsku, kde polské partyzánské oddíly v březnu 1944 dle polského Institutu národní paměti (IPN) usmrtily 150 až 300 ukrajinských civilistů. Porošenko při té příležitosti vyjádřil ochotu k dialogu o volyňském masakru a dodal, že bez svobodné Ukrajiny není a nemůže být svobodného Polska. Ukrajinský návrh na společný pietní akt obou hlav států, k němuž již v minulosti došlo, prý polská strana odmítla, konkrétně se jí údajně nelíbil nabízený formát: Nejprve společně (někde) na Volyni a pak společně v Sahryni.

Tunel lásky nedaleko města Klevaň na Volyni. Těsně vedle sebe rostoucí stromy tvoří zelený tunel, a rámují tak tři kilometry zdejší železniční trati. Místní legenda praví, že pokud zamilovaný pár společně romantickým místem projde (a nepřejede ho vlak), splní se jejich touha či přání. Photo by grabski.me on TrendHype / CC BY

Paradoxy historické politiky

Je to paradox. Polský prezident si odjede na Ukrajinu uctít polské oběti zahynuvší rukama Ukrajinců, ukrajinský souběžně zamíří do Polska, aby uctil oběti ukrajinské, které našly smrt vinou Poláků. Nesetkají se však. Nicméně polská strana společný pietní akt patrně odmítla kvůli tomu, že vyvolával dojem symetričnosti v původu i rozsahu násilí. Dle Varšavy však etnické čistky iniciovali ukrajinští nacionalisté, kteří taktéž usmrtili mnohem více Poláků než Poláci následně v odvetě Ukrajinců. Polská strana tudíž dlouhodobě a důsledně odmítá přístup, který by se dal shrnout výrazy „morální remíza" nebo „morální symetrie".

Což, mimo jiné, pečlivě dokládá polský historik Grzegorz Motyka v knize *Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*, kterou v českém překladu letos vydalo nakladatelství Academia. A jde o záslužný počin, poněvadž v českém prostředí se o volyňském masakru ani o dalším, a to vzájemném, tedy ukrajinsko-polském i polsko-ukrajinském násilí v letech 1943–1947 mnoho neví. Přitom dodnes, a bohužel čím dál tím více, zatěžuje vztahy obou států. A šířeji se pak celý problém týká vůbec odkazu ukrajinských nacionalistických organizací, poněkud zjednodušeně u nás označovaných jako „banderovci", který je u nás i v Polsku vnímán diametrálně jinak než na Ukrajině.

Grzegorz Motyka (*1967) je asi nejpřednější polský expert na danou problematiku, mj. autor knih *Ukrajinské partyzánské hnutí 1942–1960* (Varšava 2006) nebo *Od volyňského masakru k akci Visla* (Krakov 2011). A nemá to lehké, zvláště snaží-li se ve své práci uplatňovat, jak v knize sám podotýká, zásadu nalézání a odhalování historické pravdy padni komu padni. Zejména soudobí nacionalisté obou národů ho nemají v lásce, dle ukrajinských špiní odkaz partyzánů z UPA coby bojovníků za svobodu, dle polských je dokonce něčím na způsob ukrajinského agenta, poněvadž přehání rozsah i krutost polských protiukrajinských akcí. Knihu, po níž sáhla Academia, polský historik napsal i kvůli potřebě reagovat na vývoj současných diskusí a (politických) postojů. Udělala z velké části dobře, poněvadž Motyka pojímá události v širších souvislostech a kapitolu o polsko-ukrajinské historické, církevní i politické – často vášnivé a nekompromisní – debatě po pádu komunismu dovádí až do léta 2016, kdy polský Sejm označil ukrajinské protipolské čistky za genocidu. Dál už ani nemohl, polský originál vyšel právě roku 2016.

S krví roste chuť?

Nicméně, jelikož jde o knihu navazující na předchozí autorovy práce, kde se Motyka, jak sám píše v úvodu, nechtěl opakovat, řada podstatných skutečností je zde pouze nadhozena nebo spíše jen stručně zmíněna. Včetně samotného průběhu násilných aktů, jejichž krutost byla mimořádná, o čemž svědčí i používané vražedné nástroje, nože, kosy, srpy i jiné zemědělské náčiní. Přímo o něm se čtenář mnoho nedozví – Motyka se mu více věnoval v předchozích knihách i článcích. Českého čtenáře proto v tomto ohledu nutno odkázat třeba na hraný polský film režiséra Wojciecha Smarzowského *Volyň* z roku 2016 (u nás se loni promítal v pár představeních v pražském kině Atlas a pak i na Letní filmové škole v Uherském Hradišti; nicméně mohl by být ke stažení někde na internetu) a pak také na knihu Witolda Szabłowského *Spravedliví zrádci. Sousedé z Volyně*, kterou v českém překladu letos vydalo ostravské nakladatelství Past production (v *Babylonu* ji též recenzujeme – viz zde). Zde lze jen stručně – a trochu cynicky – poznamenat, že nacistické vyhlazení Lidic vyhlíží ve srovnání s přístupem ukrajinských nacionalistů a někdy i polských „odvetářů" často jako ještě humánní akt. Čili bezprostřední čtenářský (u filmu divácký) dojem se často blíží pocitu „dostat motykou po hlavě". Nutno ale též podtrhnout podstatnou skutečnost, že řada Ukrajinců zahynula rukama svých krajanů, neboť se na vraždění odmítla podílet či se ujala pronásledovaných Poláků (pro Poláky pak platí to samé).

Tunel lásky nedaleko města Klevaň na Volyni. Photo by grabski.me on TrendHype / CC BY

Motyka se v recenzovaném díle jednak pokouší přispět k odpovědi na zcela fundamentální otázku: Co způsobuje takovéto běsnění? Přičemž zdůrazňuje, že zde platí zákonitost podobná rčení „s jídlem rostě chuť". S prolitou krví totiž roste chuť po dalším prolévání krve. Zejména se ale věnuje otázkám, jež jsou v polsko-ukrajinském sporu klíčové. Za prvé, šlo o organizovanou akci, nebo o výbuch lidového hněvu, k němuž notně přispěla rovněž polská polonizační politika v meziválečném období? Volyň i Halič, kam se násilí přelilo později, totiž v době mezi světovými válkami patřily do polského státu. A za druhé, jsou iniciativa, rozsah i krutost násilí zhruba vyrovnané, anebo lze určit hlavního viníka?

Motyka dokládá, že šlo o akci organizovanou, ba dobře promyšlenou, dokonce tak, že angažmá lidových vrstev se zemědělským náčiním proměněným ve vražedné zbraně tvořilo součást strategie, součást snahy vyvolat zdání, že se převážně jedná o lidový hněv takříkajíc zdola, a pravé iniciátory z OUN a UPA tak zamaskovat. Výsledkem mělo být etnicky výhradně ukrajinské území, jež by po válce nepřipadlo obnovenému polskému státu, nýbrž stalo by se základem nového samostatného státu ukrajinského.

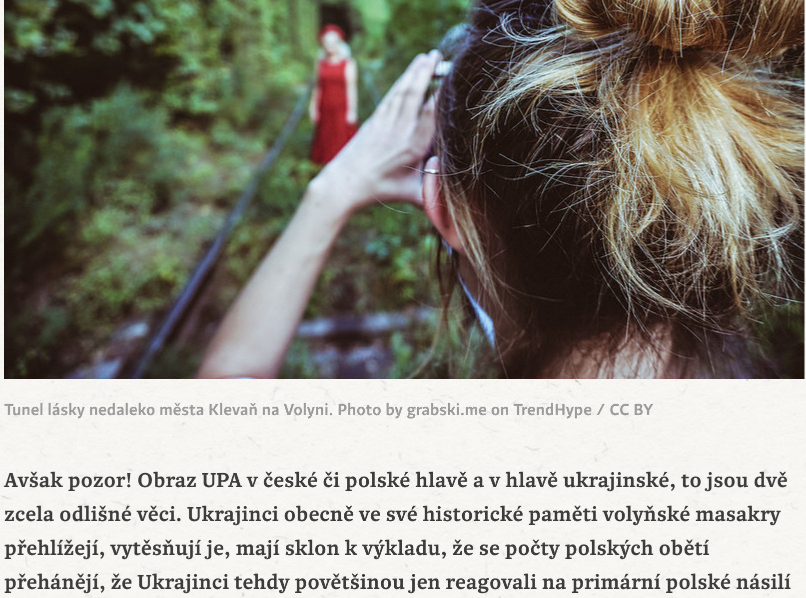
Motyka věnuje speciální kapitolu i chorvatským ustašovcům, jak kvůli tomu, že jejich válečné vyhlazování Srbů nese podle něj shodné rysy s přístupem ukrajinských bojůvek vůči Polákům, tak kvůli personálním vazbám. Před válkou totiž v ustašovském prostředí působili zástupci ukrajinských nacionalistů, a Motyka dokonce dokazuje, že celý plán krvavé čistky, včetně jeho technických a taktických „vychytávek", vznikl během společné internace ustašovců a „banderovců" (z nich zejména Mychajla Kolodzinského) v Itálii koncem třicátých let.

Tvrzení o plánovaném charakteru volyňských i haličských etnických čistek řada jeho ukrajinských kolegů zpravidla zpochybňuje, ba vášnivě odmítá. Motyka však úplně nepotěší ani Poláky, poněvadž i řadu polských akcí líčí jako mimořádně kruté a často zcela zbytečné akty, kdy v některých případech dokonce ani nejde vystopovat onen, jakkoliv sporný, odvetný ráz. Přesto Motyka odmítá klást rovnítko – jak mezi tehdejší ukrajinské a polské násilí, tak mezi polskou odbojovou Zemskou armádu (*Armia Krajowa*, AK) a Ukrajinskou povstaleckou armádu. Šlo by prý o falešnou intelektuální konstrukci z hlediska historického i mravního. Počet polských obětí ukrajinských útoků mezi 9. únorem 1943 a 18. květnem 1945 vyčísluje Motyka na asi 100 tisíc, polským odvetným akcím v letech 1943–1947 padlo podle něj za oběť 10 až 15 tisíc Ukrajinců.

Škoda, že se v dané knize více nevěnuje i akci Visla a vůbec poválečným deportacím – jak Ukrajinců dovnitř Sovětského svazu, tak do dnešního západního Polska, tedy do „polských Sudet", na území získaná po druhé světové válce na úkor Německa. I deportacím Poláků z území dnešní západní Ukrajiny. Současná polsko-ukrajinská hranice je zhruba hranicí etnickou, ovšem nejen kvůli výše popsanému etnickému násilí z doby druhé světové války, ale především kvůli politice Josifa Stalina a polských komunistů v období těsně poválečném.

Fašisté, nebo hrdinové odboje?

Pro českého čtenáře je však na druhou stranu velmi cenná kapitola o příčinách současné popularity OUN a UPA v Ukrajině, zvláště když ruská propaganda líčí skoro všechny Ukrajince, kteří se nechtějí podřídit vůli Moskvy, jako bandu krvežíznivých fašistických „banderovců". Čemuž sice běžný Čech nemusí věřit, nicméně když mu pak ruská propaganda přihraje před oči třeba obrázky z protestů, které vedly k pádu Viktora Janukovyče, z kyjevského Majdanu plného mimo jiné i banderovských červeno-černých vlajek, může ho tak snadno šokovat a přimět k rozhořčeně odmítavé reakci.

Tunel lásky nedaleko města Klevaň na Volyni. Photo by grabski.me on TrendHype / CC BY

Avšak pozor! Obraz UPA v české či polské hlavě a v hlavě ukrajinské, to jsou dvě zcela odlišné věci. Ukrajinci obecně ve své historické paměti volyňské masakry přehlížejí, vytěsňují je, mají sklon k výkladu, že se počty polských obětí přehánějí, že Ukrajinci tehdy povětšinou jen reagovali na primární polské násilí (či na dlouhodobý polský historický útlak počínající nejpozději někdy v 16. století), ba že největší zvěrstva spáchaly jednotky sovětské tajné policie přestrojené za „banderovce" s cílem ukrajinské vlastenecké partyzány očernit. Pro Ukrajince je totiž nacionalistické podzemí hlavně galerií hrdinů, kteří vedli boj s komunismem, s Moskvou, za ukrajinskou svobodu. A mají pro to velmi pádné důvody.

„Dnešní vztah Ukrajinců k OUN a UPA nepochopíme," upozorňuje Motyka, „jestliže si neuvědomíme, co se dělo na západoukrajinském území po jeho opětovném obsazení Rudou armádou." Pro ilustraci jen pár čísel. V důsledku represí sovětské moci s cílem porážky UPA „bylo zabito, zatčeno nebo deportováno zhruba 450 000 obyvatel západních oblastí Ukrajiny. Jen počet mrtvých dosahoval 155 108, deportovaných pak 203 662. Ze 103 866 zatčených celkem 87 756 osob obdrželo různé tresty odnětí svobody. Během zátahů a štvanic se stávalo, že oddíly Rudé armády a ještě častěji Vnitřního vojska NKVD nakládaly s téměř všemi obyvateli západní Ukrajiny jako s ‚bandity'." Což obnášelo například dobíjení raněných, podpalování stavení i s jejich obyvateli, náhodný výkon „spravedlnosti" i vůči zcela nevinným civilistům. Ukrajinské vzpomínky na UPA zkrátka nebyly a nejsou záležitostí pár knížek či článků, neboť se týkají rodinné paměti velké části západoukrajinských rodin. A jde o paměť plnou bolesti a utrpení, přičemž mnozí z bojovníků UPA, kteří vedli ozbrojený odpor na území sovětské Ukrajiny po druhé světové válce, nemuseli mít s etnickým čištěním Poláků nic společného. OUN a UPA dokázaly klást odpor až do padesátých let, poslední oddíl byl zlikvidován až v roce 1960.

České veřejnosti řada podstatných aspektů dějin středovýchodní Evropy stále uniká, stále zde existuje řada bílých (či, v tomto kontextu, spíše černých) míst, která jsou však klíčová nejen pro lepší pochopení historie, ale, jak Motyka výmluvně dokládá, i pro lepší orientaci ve žhavé současnosti. Jeho knihu lze doporučit i díky tomu, že je koncipovaná pro širší veřejnost, nejen pro úzký okruh odborníků. Zároveň však ne za cenu srážení či podlézání vědecké laťky.

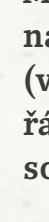
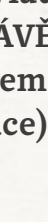
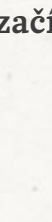
V úvodu citovaný ukrajinský prezident Petro Porošenko má pravdu. Bez svobodné Ukrajiny nemůže být svobodného Polska, nutno ale dodat, že to platí i obráceně: Bez svobodného Polska nemůže být svobodné Ukrajiny. Lze jen doufat, že se bolestivé místo společných dějin podaří časem v historické paměti zahojit, a to nikoliv díky nějaké amnézii či vymření pamětníků a jejich bezprostředních potomků. Půjde ale o velmi zdlouhavý proces, jehož zdárný konec zatím leží spíše v nedohlednu. Závěrem tedy lze vyslovit spíše přání, aby historický spor, který se opravdu nedá zamést pod koberec, jakkoliv se o to v minulosti politické reprezentace obou zemí pokoušely, nebránil ve spolupráci Polska a Ukrajiny v řadě oblastí, kde je to nanejvýš vhodné a potřebné.

(Grzegorz Motyka: Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika. Academia, Praha 2018. Přeložil Martin Veselka. 230 stran. Doporučená prodejní cena 325 Kč.)

Josef Mlejnek jr.
články autora >

 Sdílet na Facebook Sdílet na Twitter Poslat mailem

Historie / střední a východní Evropa

všechny články na toto téma >

BABYLONSKÁ VĚŽ
nástěnka/9. 5. 2023 /
Sborník textů, úvah, rozhovorů, básní, úryvků, dokumentů, které představují literaturu, kulturu, dějiny výše uvedených národnostních menšin v ČR a v Norsku. Více než…

Skvělá Tichá revoluce
glosy/26. 4. 2023 / Petr Placák
Po sérii uzávěrek, Babylonů, sborníků, studií, článků, různých diskusí, setkání…, která teď byla, je člověk úplně vyždímanej, což jen umocňuje…

Činit pokání musí zločinci
dokument/16. 4. 2023 / Kara-Murza V. V.
Moskevskému městskému souduOd obžalovaného Kara-Murzy Vladimira Vladimiroviče, nar. 09/07/1981ZÁVĚREČNÁ ŘEČ (v souladu s článkem 293 trestního řádu Ruské federace) Občané soudci! Byl…

Kremelský kmotr
články/5. 4. 2023 / George Weigel
Pokusy porozumět Vladimiru Putinovi a ruskému revanšismu, který nyní hrozí rozložit základní bezpečnostní architekturu Evropy po studené válce, by neměly začínat odkazem…

Mentalita otroků
komentáře/31. 3. 2023 / Petr Placák
Kořeny současné agrese Putinova Ruska proti sousední Ukrajině nerostou z frustrace byvší světové velmoci z prohry ve studené válce, jak se to…

Rusem snadno, rychle a navždy
komentáře/29. 3. 2023 / Petr Mach
Dne 20. března uplynulo 20 let od útoku koalice vedené Spojenými státy na Irák. Při té příležitosti si snad žádný významný deník…

Putin: Ein Volk, ein Reich, ein Führer
rozhovory/20. 3. 2023 / Anna Anagnostopulu
Putin žije ve strachu před otrávením, nepoužívá internet a válku na Ukrajině plánoval už předtím, než se stal v roce 2000 prezidentem…

Generál a antikomunisté
polemika/14. 2. 2023 / Petr Placák
Adam Drda vytáhl na Bubínku Revolveru (Sešikovat se za generálem a hledět již jen vpřed) proti nekritickým podporovatelům generála Pavla. Popsal…